

TEMA:

Pedagogisk filosofi, etik och politik

Pedagogisk filosofi är ett av de områden som tidskriften *Utbildning & Demokrati* är angelägen att bevaka även om det inte är noterat i tidskriftens undertitel, *tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, och det kan därför vara lämpligt att påminna om tidskriftens måtto vad gäller filosofi: ”I tidskriften publiceras texter i skärningspunkten mellan filosofi och samhällsvetenskap. Ambitionen är att bidra med analyser av utbildning i vid mening: såväl dess inre verksamheter som dess politiska innebörder”. Detta innebär således en tydlig inriktning mot politisk filosofi och tidskriftens ambition kan sägas gälla pedagogisk filosofiska frågor i ett speciellt ljus, nämligen att som det kunde heta i en kritik av den företrädesvis brittiska, analytiska pedagogiska filosofin (Hirst, Peters):

that education is fundamentally not an epistemological but an *ethical and political enterprise* (Schilling 1986, s 12).

Expansionen av, och det under lång tid växande intresset för pedagogisk filosofi är uppseendeväckande. Internationellt är uppgången synnerligen märkbar i en ökad produktion och de tidskrifter som dominerar det internationella fältet uppmärksammas alltmer liksom konferenser med pedagogisk filosofisk inriktning. Till vårens nordiska pedagogikforskningskongress i Örebro den 9–11 mars är antalet bidrag till nätverket i pedagogisk filosofi 36 och det nätverket är därmed kongressens största och har så varit under ett antal år. På pedagogikinstitutionerna är doktorandernas ämnesinriktning allt oftare av filosofisk art. Under förra året utgavs på det norska universitetsförlaget *Pedagogikkens mange ansikter – pedagogisk idéhistorie fra antikken til det postmoderne* redigerad av Kjetil Steinsholt och Lars Løvlie, den första pedagogik-idéhistoriska översikten på länge. I denna volym presenterar nordiska pedagogiska filosofer och idéhistoriker ett brett urval av de mest betydande pedagogiska filosoferna allt sedan antiken fram till aktuella och nu levande. Noterbart är att endast tre idag levande pedagogiska filosofer, professorer emeriti, tagit plats i denna volym. Den brittiska analytiska filosofins grand old

man Richard Peters är en av dessa. Jürgen Habermas, som knappast kan sägas vara utpräglad pedagogisk filosof, men som genom sin kommunikations- och diskursteori och framför allt genom förespråkandet av deliberativ demokrati haft stort inflytande på den samtida pedagogiska filosofin, presenteras också.

Det tredje namnet är den amerikanska pedagogiska filosofen Nel Noddings som är inbjuden som huvudtalare vid nämnda NFPF:s årliga kongress i Örebro för att tala på temat *Education and Democracy in the 21st century*. Hur bekant och känd är Nel Noddings och hennes pedagogiska filosofi i Norden? Ja, det är svårt att säga – den enda boköversättningen till något av de nordiska språken är mig veterligen hennes *Philosophy of Education* till norska. Men man skulle kanske kunna hävda att hennes *caring-/omsorgsfilosofi* (utan att vara känd av många) i centrala avseenden retrospektivt skulle kunna betraktas som en legitimerande argumentation för den nordiska, kanske främst den svenska, progressivismens omhändertagande och omsorgsbaserade skola, en skola för alla, där omsorgen om barnets bästa historiskt sett utgjort ett centralt riktmärke, ett riktmärke som inte har en lika framskjuten position idag. Noddings artikulerar ett antal tydliga argument och riktlinjer för en sådan ambition för omsorg, en argumentation som givetvis i många avseenden går på tvärs emot dagens effektivitetstänkande med ökat fokus på kunskapsuppdraget. Men det är en argumentation som också stött på olika former av motstånd bland pedagogikkolleger som också förespråkar att omsorgsinriktningen är central och där diskussionen handlar om hur den ska grundas och hur långt den skall kunna sträcka sig. Något som vi skall se också i kommentarerna till Noddings arbete i detta tidskriftsnummer.

Ett aktuellt exempel på referens till Noddings är Susanne Linnér nyligen framlagda avhandling *Värden och villkor* där Linnér, genom att studera lärarsamtal kring yrkesetiska dokument, urskiljer pedagogers olika motivgrunder, som bland annat kan tänkas vara väl förankrade i svensk progressivism. När det exempelvis gäller att utgå från barns och elevers förutsättningar hävdar hon, med hänvisning till Andy Hargreaves & Ivor Goodson, att omsorg är en underskattad princip i försök att förstå lärares handlingsval, en omsorgsinriktning som kan sägas förstås just i termer av Noddings omsorgspedagogiska teori. Likaså när trygghetsaspekten står i fokus i förskola och skola så är det en framträdande föreställning ”om att tryggheten skapas och upprätthålls genom en reproduktion av hemlik omsorg” (Linnér 2005, s 127). Även här görs en referens till Noddings’ omsorgspedagogiska teori.

Lynda Stone, professor i pedagogisk filosofi vid University of North Carolina och tidigare doktorand till Nel Noddings vid Stan-

ford, ger i sitt inledande bidrag *DRAWING PARTS TOGETHER: THE PHILOSOPHY OF EDUCATION OF NEL NODDINGS* en elegant översikt och analys av hennes arbete. Med utgångspunkt i en biografi över Nel Noddings liv påvisas hur hennes skolerfarenheter, som elev och lärare i matematik och fysik, legat till grund för den pedagogiska filosofi hon utvecklat med sådan kraft och haft ett sådant inflytande med. Bland annat understryks hur Noddings i sitt arbete som pedagogisk filosof alltid knutit samman teori och praktik och hur hon alltid exemplifierat sina ställningstaganden, hur starkt hon relaterat sig till men även förhållit sig kritisk till Dewey och, givetvis, hur hennes omsorgsetik hela tiden stått i centrum för hennes pedagogiska filosofi.

Som Lynda Stone understryker så är frågan om omsorg den mest fundamentala i det mänskliga livet för Nel Noddings:

caring is relation, not principle nor form of ethical deliberation nor virtue in the sense of a list of personal qualities. Relation is 'enacted' in the interaction of two people.

Det genomslag Nel Noddings omsorgsetik fått har inneburit att en uppsättning av de begrepp hon lanserat har tagit plats i den pedagogiska filosofiska vokabulären och andra har reformulerats av henne. Mötet (the encounter) är ett av de begrepp som reformulerats och där hon bland annat relaterat sig till Emmanuel Levinas. Det moraliska mötet är också det centrum via vilket hon under hela sitt författarskap utvecklar sin förståelse av relationen föräldrar–barn och lärare–elev.

Gunnel Colnerud skriver i sin artikel *NEL NODDINGS OCH OMSORGSETIKEN* att Noddings insats bland annat kan ses i ljuset av den välkända diskussion som följde på Carol Gilligans kritik av Lawrence Kohlberg studier av moralutveckling där Gilligan menade att det var en manlig norm, rättvisetänkande, som var styrande i värderingen. Omsorgsetiken är, i Noddings tappning, således inte principbaserad och universell som rättviseetiken utan den är partikulär och situationell. Hon driver den också rätt långt enligt Colnerud och tenderar att göra alla etiska frågor till partikulära relationsfrågor.

Som Colnerud söker påvisa i sin artikel så är det kanske inte rimligt och möjligt att hävda den ena etikens överhöghet över den andra utan snarare önskvärt att betrakta de båda etiksystemen som varandra kompletterande. När vi flyttar in i skolans/massutbildningens konkreta villkor så är det i många avseenden nödvändigt att tillämpa rättviseprinciper. Colnerud understryker i sin kritiska granskning av Noddings att hennes anspråk på omsorg kan leda till att lärare inte tycker sig rätta till och Colnerud menar att Noddings i alltför liten utsträckning intresserar sig för de strukturella villkor som gäller, en kritik som kanske

är tillämpbar också mer generellt om hur långt det är möjligt att driva ansvaret för den konkreta andra.

Colnerud påvisar i sin artikel nödvändigheten av ett både-och vad gäller etiska system och hänvisar också till Paul Ricoeurs förslag om hur man kan se på frågan om etiska orienteringar på olika nivåer där människan sägs ledas av respekt för *den andre*, inte av respekt för moraliska principer. Men när avståndet till den andra är större eller när de andra är alltför många inträder nödvändigtvis rättvisan och rättvisa institutioner.

Solveig Hägglund analyserar i sitt artikelbidrag vilket barn det är som Noddings föreställer sig genom att försöka besvara frågan DET HELA BARNET – VEM ÄR DET? Noddings förutsätter, menar Hägglund, att förmågan att ta emot och ge omsorg har avgörande betydelse för den generella kompetensutvecklingen och att det är det ömsesidiga mötet mellan två (en som ger och en som tar emot omsorg) som är den grundläggande förutsättningen för att kunskap om livet och om världen skall utvecklas. Detta möte beskrivs av Noddings oftast som ett möte mellan en vuxen och ett barn, en lärare och en elev. Relationen hem-skola är ett centralt tema på så sätt att ”det goda hemmet” i många avseenden ses som förebild för hur skolan bör arbeta för att utveckla en för relationsskapande idealisk miljö. Noddings antar också, påpekar Hägglund, att individen har behov av omsorg och menar att samtal är grundläggande för dess utveckling. Hon gör dock ett avståndstagande i förhållande till Habermas som hon menar ställer specifika krav på samtalsdeltagarna och vill snarare betona förekomsten av det vardagliga samtalet i skolan. Noddings tar också avstånd från John Rawls’ rationella och från kulturella och sociala krav frikopplade individ och understryker att den hela människan blir till enbart i relation till andra.

Genom att kontrastera Noddings med barndomssociologin (the new social childhood studies) påvisar Hägglund hur Noddings hela barn snarast blir till i relationen till föräldrar och lärare, och att relationen till läraren kan ses som uttryck för en privat enklav inom ramen för det offentliga rum som skolan utgör. Barnet är inte heller, enligt Noddings, någon självständig bärare av rättigheter utan skall betraktas som en person med behov och barnet är således ovillkorligen beroende av vuxna.

Liksom Colnerud lyfter Hägglund fram ett synsätt som löser upp den många gånger fruktlösa motsättningen i ett nödvändigt val mellan omsorg och rättvisa och menar med hänvisning till Nick Lee’s vidareutveckling av Gilligan att om relationen ställs i fokus istället för individerna som rättighets- eller omsorgsbärande så ges andra möjligheter att gå vidare.

Karin Hjalmskog använde flera texter av Noddings i sin avhandling ”*Democracy begins at home.*” *Utbildning om och för hemmet som medborgarfostran*, och argumenterar där för nödvändigheten av att i större utsträckning än vad som nu är fallet göra utbildning för hemmet till en viktig del av allas medborgarutbildning. Hon utgår i sitt artikelbidrag ATT LÄRA SIG BRY SIG OM DE NÄRA – OCH DE LÅNGT BORTA från en aktuell politisk-moralisk problematik. Förutom de redan väl kända frågorna om demokrati- och jämställdhetsfostran är det den internationellt förankrade och rätt långt drivna målsättningen om att skolväsendet skall vara ett led i att skapa ökade förutsättningar för så kallad hållbar utveckling som hamnat på skolans bord. Hjalmskog ställer mot denna bakgrund frågan om utbildning för hållbar utveckling och dess relation till frågan om jämställdhet.

Det är i Hjalmskogs artikelbidrag skolämnet hem- och konsumentkunskap som ställs i fokus som det centrala ämnet för en förändring i riktning mot ökad jämställdhet och hållbar utveckling. Därvid ställs frågan om en nödvändig uppvärdering av de former av arbete som betecknas som omsorg och att (lära sig) att bry sig om, en tankegång som utvecklas på basen just av Noddings omsorgsetik. Utbildning borde i allt högre grad handla om, skriver Hjalmskog med direkt hänvisning till Noddings,

att lära sig bry sig om de som är nära och som man möter face-to-face (care-for), om att få en grund för att kunna bry sig om de som man ej direkt möter (care-about). Att skapa och vårda ett hem kan i ett sådant perspektiv ge både kunskap och färdighet för ett mer hållbart agerande och en vilja att agera på ett sådant sätt. Det är så centralt, menar Noddings, att det inte räcker med att ett enda ämne, som svenska hem- och konsumentkunskapen, ensamt hanterar frågan. Det måste finnas med även i andra ämnen.

Förutom Nel Noddings framträder vid den kommande NFPF-kongressen Catherine Odora Hoppers från Sydafrika, liksom värdinstitutionens gästprofessorer sedan många år tillbaka, Gert Biesta och Lars Løvlie, båda välkända för denna tidskrifts läsekreter. Biesta är tillsammans med Nicholas Burbules medförfattare till *Pragmatism & Educational Research* som tillhör en av de böcker med inriktning mot pedagogisk och politisk filosofi som recenseras i tidskriftens recensionsavdelning.

Nicholas Burbules, författare till bland annat *Dialogue in Teaching* (1993) och redaktör för den amerikanska pedagogiska filosofins flaggskepp *Educational Theory* sedan många år tillbaka och en gång i

tiden också student till just Nel Noddings, intervjuas av Klas Roth om aktuella trender inom pedagogisk filosofi under rubriken DIALOG, OLIKHET OCH GLOBALISERING. Bidraget utgör en översättning till svenska av en text som kommer att publiceras på engelska i den antologi som Roth tillsammans med Ilan Gur Zeév redigerar: *Critical Issues in Education in a Global World*. I intervjun fördjupar Burbules bland annat sina distinktioner från sin dialog-bok angående olika former för dialog, söker specificera möjliga innebörder av kommunikativa dygder och utreder vad han kallar den fundamentala spänningen mellan utbildning och respekten för olikheter.

I vår recensionsavdelning fokuseras arbeten med pedagogisk/politisk filosofisk karaktär som bland annat handlar om mötet mellan olika kulturer och pluralismens villkor, det vill säga just frågan om respekten för olikheter. *Carl Anders Säfström* skriver i sin recensionsessä, DEMOKRATINS ANTAGONISTISKA PLURALISM: CHANTAL MOUFFE OM DET POLITISKA, om Chantal Mouffes *On the Political*, och om nödvändigheten av demokratins antagonistiska pluralism. Recensionen av Seyla Benhabibs *Jämlikhet och mångfald* av Ylva Boman från nr 1/2005 följs upp i detta nummer av *Sharon Todds* recensionsessä "LIKE TRAVELLERS NAVIGATING AN UNKNOWN TERRAIN": SEYLA BENHABIB ON RIGHTS AND THE BORDERS OF BELONGING som handlar om Benhabibs senaste bok *The Rights of Others*. Alain Touraines KAN VI LEVA TILLSAMMANS? JÄMLIKA OCH OLIKA recenseras av *Carsten Ljunggren*, THE BLACKWELL GUIDE TO THE PHILOSOPHY OF EDUCATION (utgiven av Nigel Blake m fl) recenseras av *Sven-Eric Liedman* och *Tomas Englund* slutligen som nämnts recenserar Gert Biestas & Nicholas Burbules PRAGMATISM AND EDUCATIONAL RESEARCH.

Tomas Englund

Referenser

- Burbules, Nicholas (1993): *Dialogue in Teaching*. New York: Teachers College Press.
- Hargreaves, Andy & Goodson, Ivor red (1996): *Teachers Professional Lives*. London: Falmer Press.
- Hjälmeskog, Karin (2000): "Democracy begins at home". *Utbildning om och för hemmet som medborgarfostran*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala Studies in Education, 94.
- Linnér, Susanne (2005): *Värden och villkor – pedagogers samtal om ett yrkesetiskt dokument*. Växjö: Växjö University Press, Acta Wexionensia, Pedagogik, 78.
- Schilling, Marie (1986): Knowledge and liberal education. *Journal of Curriculum Studies* 18(1), s 1–16.
- Steinsholt, Kjetil & Løvlie, Lars red (2004): *Pedagogikkens mange ansikter – pedagogisk idéhistorie fra antikken til det postmoderne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Øksnes, Maria & Steinsholt, Kjetil (2004): Nel Noddings: Pedagogikk er et spørsmål om å gi naturlig omsorg. I Kjetil Steinsholt & Lars Løvlie, red: *Pedagogikkens mange ansikter – pedagogisk idéhistorie fra antikken til det postmoderne*, s 653–668. Oslo: Universitetsforlaget.

